

Rapportage naamgeving nieuwe gebouwen Limburgs Openluchtmuseum Eijnderhoof (2019)

ALFONS BRUEKERS

Voorwoord

Deze publicatie is een uitgave van de Stichting Regionaal Archeologisch Bodemonderzoek te Nederweert (STRABO), die zich ten doel stelt oud(-er) archeologisch en cultuurhistorisch onderzoeks- en vondstenmateriaal te documenteren en te ontsluiten voor wetenschappelijk onderzoek en algemeen publiek.

Overname van deze rapportage gedeeltelijk of geheel, via welk medium dan ook, is zonder bronvermelding niet toegestaan.

Alfons Bruekers

STRABO | Stichting Regionaal Archeologisch BodemOnderzoek
Kreijel 4
6035 SG OSPEL

Inhoudsopgave

Voorwoord	2
1. Inleiding	4
2. Aanpak	5
3. Naamsvoorstellen	6
3.1 Entreegebouw	6
3.2 Kiosk	8
3.3 Landschapstuin bij peelboerderij	10
3.4 Ambachtengebouw	13
4. Samenvatting	15
 <u>Bijlagen</u>	
1. Historische context van de originele peelboerderij ' <i>Bi-j Klusse Kerneel</i> '	16
2. Onderbouwing van de naam 'De Vuurmolen'	18

1. Inleiding

Door bestuursvoorzitter Peter Willekens is in mei 2019 gevraagd om een serie namen voor te stellen voor een viertal bestaande, in aanbouw zijnde of geplande objecten op het terrein van het Limburgs Openluchtmuseum Eijnderhoof. Het betreft het entreegebouw, de kiosk in het hart van het museumterrein, de geplande boerderij-omgeving in de westelijke zone van het terrein en het nieuwe ambachtengebouw.

Fig. 1. Eijnderhoof tijdens de contactdag van de Stichting Kruisen en Kapellen in Limburg, april 2019. Foto: Sander van Daal.

De lat voor de keuze van de nieuwe namen ligt bijzonder hoog, vanwege de in vele jaren opgebouwde goede reputatie van Eijnderhoof. Bij voorkeur moeten de namen namelijk passen in het reeds sinds jaar en dag toegepaste stramien van Eijnderhoof (historiserende of authentieke namen zoals *Lieberte Gon*, *Bi-j Maantje*, *Bi-j Bräöbe*, *Laote*, *Haeze* enz). Maar ze moeten ook enige herkenbaarheid in zich dragen en vooral niet te oubollig of wetenschappelijk klinken. Tegelijkertijd hoeven de namen niet voorspelbaar of triviaal te zijn en mogen ze best wat te raden overlaten en zeker ook een educatief element in zich dragen. De namen moeten bij voorkeur ook meerwaarde toevoegen aan het museumconcept. Dus als objectnaam bijdragen aan de storytelling van het museum en een rol kunnen spelen in de verhalen van de enthousiaste museumgidsen. De naam moet een soort opmaat zijn voor het verhaal dat door dode en levende objecten verteld wordt, en moet dat verhaal verrijken door er dimensies aan toe te voegen.

De nieuwe objecten waarvoor nu een naam wordt gevraagd, kenmerken zich bovendien door het feit dat ze, in tegenstelling tot de bestaande gebouwen, geen historische naam meedragen en een wat meer algemene gebruiksfunctie gaan krijgen dan bijvoorbeeld een bakhuis, stroopfabriek of bakhuis. Vandaar dat namen zijn gezocht die dat algemene karakter versterken en uitdragen.

Al die eisen bij elkaar vormen een hele opgave, maar geen onmogelijkheid, zoals in de volgende hoofdstukken aannemelijk zal worden gemaakt.

2. Aanpak

Bij elk object wordt een concreet naamsvoorstel gedaan, en wel volgens een bepaalde redeneervolgorde of gedachtengang:

- Objectbeschrijving: aan welk object dient de naam te refereren of gekoppeld te zijn?
- Visie over de mogelijke naam: wat maakt een naam geschikt voor het Eijnderhoof-concept en de moeite waard?
- Naamsvoorstel: een concreet idee.
- Historische onderbouwing: wat is het verhaal achter de naam.
- Legitimering van de keuze: waarom zou er op déze plek juist voor déze naam gekozen moeten worden?
- Kanttekeningen: wat kunnen mogelijke bezwaren of alternatieven zijn?

3. Naamsvoorstellen

Voor de vier objecten Entreegebouw, Kiosk, Landschapstuin bij Peelboerderij en Ambachtengebouw volgt hierna een uitgewerkt voorstel tot naamgeving.

3.1 Entreegebouw

Objectbeschrijving

De functie van het gepotdekselde en van rieten kap voorziene entreegebouw is die van museumwinkel en entreekassa. Dit gebouw is geen replica van een bestaand gebouw, maar in historiserende stijl gebouwd fantasie-ontwerp. Het object is fysiek gekoppeld aan een hekwerk met een soort poortje waarlangs de bezoekers min of meer 'gedwongen' langs kassa en winkel worden geleid.

Fig. 2. Entreegebied van Eijnderhoof. Geheel rechts het entreegebouw. Foto: Sander van Daal.

Visie over de mogelijke naam

De nevenfunctie van het entreegebouw is die van winkel. De eerdere gedane naamsuggestie van iets dat klinkt als 'Winkelke' is zeker niet slecht, maar behalve dat het een erg algemene functienaam betreft, is het ook niet de vlag die de lading van dit huis volledig dekt. Het voorstel is derhalve om hier niet een naamsvorm voor het gebouw sec te verzinnen, maar om de naam te koppelen aan het hele gebied, dus het huisje in samenhang met zijn omgeving. En die omgeving wordt gekenmerkt door begrippen als entree, verplichte toegang, blokkade, doorgang enz. Het naamsvoorstel zal dus betrekking gaan hebben op niet alleen het gebouw, maar ook het entreegebied.

Naamsvoorstel

De voorgestelde naam voor het entreegebied: 'De Locht'.

Historische onderbouwing

In vorige eeuwen werden de Nederweeter randdorpen Ospel en Eind omgeven door een gracht, en met doornstruiken begroeide aarden wal, een zogeheten weerheg. Deze diende als fysieke begrenzing tussen het ontgonnen akkerareaal en de onontgonnen heide of 'gemeijnt'. Die begrenzing had geen militaire functie maar diende om het in de heide grazende vee (schapen en runderen) buiten de gecultiveerde gebieden te houden. Deze begrenzingen waren kilometerslang en ooit opvallende verschijningen. Tegenwoordig zijn ze echter bijna niet meer terug te herkennen in het landschap van Eind en Ospel.

Op strategische plekken, bij de doorgaande wegen, waren afsluitbare openingen of doorgangen in de wal. Die noemde men heel toepasselijk 'locht', een zeer oud woord dat gat betekent. We herkennen het nog in het Schotse Loch Ness, maar ook in het Engelse 'lock' dat letterlijk afsluiting van gat betekent, of in het Duitse Loch dat gat betekent. Bij zo'n locht stond een huisje waar de persoon woonde die de opening open en dichtmaakte voor het passerende verkeer. De Ospelse Lochtstraat is daar een voorbeeld van, en de slagboom stond bij de oude hoeve 'Op de Locht' die zich daar vroeger bevond. In Eind waren twee van dergelijke lochten, een in de weg Eind en de andere in de Baldessenweg, in de weg naar Helden.

De slagboom waarmee de locht werd afgesloten noemde men in Nederweert de renboom. Ren is verwant aan het oude Nederweeter woord *reijn* dat (erf-)grens betekent. Het begrip *'ne Riengenoeët* staat voor een aangrenzende buurman, en *'ne rienstein'* is een grenspaal in het oud-Nederweerts. Het begrip Locht komt overigens in veel Brabantse en Limburgse plaatsen voor als toponiem en heeft daar steeds dezelfde betekenis van gat of doorgang.

Legitimering van de keuze

Een locht kenmerkte zich dus door een blokkade met een bedienbare opening in een omheining, met een huisje voor degene die de renboom bediende. Dat zijn precies ook de ingrediënten van het entreegebied van Eijnderhoof: er is sprake van een omheining, een verplichte en afsluitbare doorgang, en tenslotte een bijbehorend huisje. Dus zowel plaats (aan de rand van het terrein) als functie (entree) zijn hier volledig van toepassing.

Kanttekeningen

Het is bekend dat er in Melderslo ook een museum met de naam 'De Locht' bestaat. Dat hoeft geen beperking of risico te zijn, omdat Locht een veelvoorkomend toponiem is en omdat Eijnderhoof de naam 'De Locht' niet als overkoepelende museumnaam of in haar PR zal gaan gebruiken. Misverstanden zijn dus eigenlijk uitgesloten. Mochten er desalniettemin bezwaren van die soort zijn, dan is als alternatief 'De Renboûm' te overwegen. Mijn voorkeur is echter 'De Locht' omdat daarmee een groter ruimtelijk bereik en een 'rijker' verhaal wordt gecreëerd. Een andere uitweg zou de fonetische dialectvariant nog kunnen zijn, namelijk 'De Laucht'. Want zo werd dit begrip vroeger in Nederweert (en in Ospel door sommigen nog steeds) uitgesproken.

3.2 Kiosk

Objectbeschrijving

De kiosk is in tegenstelling tot de meeste andere objecten op het museumterrein een zeer modern en daardoor in het oog springend gebouw. Gelegen in het hart van het openluchtmuseum en grenzend aan een buitenterras met horecafunctie. De kiosk gaat onderdak bieden aan muziekoptredens, biedt bescherming tegen de elementen bij openluchtactiviteiten die geen neerslag kunnen verdragen, zal de plek zijn voor oude kinderspelen en een algemene podiumfunctie vervullen. Er zal dus voornamelijk gespeeld worden, door kinderen en door muzikanten.

Fig. 3. Artist's impression van de kiosk. Illustratie: Eijnderhoof.

Visie over de mogelijke naam

Zo'n qua functie en vormgeving afwijkend object biedt een bijzondere uitdaging voor de naamgeving. Van de ene kant wil je passen in de meer traditionele naamgeving van de andere boerderijen en ateliers op het museumterrein. Van de andere kant mag de naam ook iets frivools en speels uitstralen, vanwege de functies die er uitgeoefend gaan worden. Het zou mooi zijn om beide uitdagingen te combineren in één naam.

De werktitel 'Kiosk' wordt als te algemeen en te weinig historisch gezien. Er bestonden vroeger wel legio muziekkiosken in de regio dus in die zin is het een aansprekend begrip. Maar dat woord was weinig specifiek of teveel geassocieerd met muziekoptredens van harmonieën en fanfares. Terwijl juist de functie in Eijnderhoof veel breder dan alleen muzikaal zal zijn.

Naamsvoorstel

De voorgestelde naam voor de kiosk wordt: 'Het Speelhuijs'.

Historische onderbouwing

Enkele dorpen in het huidige Midden-Limburg hadden vroeger een Speelhui(j)s. Dat was een centraal gelegen gebouw, in het hart van het dorp. Weert had er zo bijvoorbeeld eentje aan de Markt, in Nederweert lag het tegenover de St. Lambertuskerk. Het speelhuis was het buitenverblijf van de heren/graven van Horne, die tevens Heer van Weert en Nederweert waren. Als zij vanuit hun burcht in Horn en later Weert op bezoek gingen bij hun onderdanen

(bijvoorbeeld bij het Koningsschieten van de schutterij, of bij bestuurlijke aangelegenheden, of bij de jacht in de Peel; de rekening kwamen steeds ten laste van de onderdanen...) dan was het speelhuis hun pied-à-terre. Het huis werd ook wel 'hof van plezantie' genaamd. Net als speelhuis moet dat begrip uitstralen dat het een plek van plezier en vermaak was. Zeker niet te verwarren met het eigentijdse begrip 'huis van plezier' waarin geheel andere oude ambachten worden beoefend...

In latere jaren, toen de vorsten en bezitters van Nederweert zelden meer hun Franse kastelen verlieten en zich plaatselijk door stadhouders (letterlijk: plaatsvervanger), rentmeesters en scholtissen lieten vertegenwoordigen, werden de speelhuizen getransformeerd tot gemeentehuizen of raadhuisen. Dus nog steeds met de gezagsbepalende uitstraling van weleer, maar nu wat zakelijker en minder frivol. Wellicht met uitzondering van de intochten van Sint Nicolaas en een enkele koninklijke bezoeker. In de negentiende eeuw raakte in Nederweert het woord speelhuis dan ook in onbruik en ging men in de volksmond steevast over raadhuis of gemeentehuis spreken.

Legitimering van de keuze

Speelhuijs is dus een authentieke Limburgse historische naam, die niet alleen in Nederweert gebezigd werd. De historische functie was die van buitenverblijf voor het vermaak van de hoge heren, in het hart van het oude dorp.

Als naam voor de kiosk van Eijnderhoof is de naam Het Speelhuijs nog steeds gekoppeld aan vermaak, maar nu ook aan het spelen van muziek en kinderspelen. En dat, indachtig de oude traditie, op een centrale, markante plek. Een oude, letterlijk en figuurlijk speelse, naam, met een herkenbare functie. Gekoppeld aan een eigentijds vormgegeven opvallend gebouw met een veelzijdige functie. Dat is 'Het Speelhuijs' van Eijnderhoof.

Kanttekeningen

Speelhuijs is ook een straatnaam in Nederweert-Dorp, maar verwarring met Eijnderhoof lijkt volledig uitgesloten.

3.3 Landschapstuin bij peelboerderij

Objectbeschrijving

De peelboerderij is een replica van een bestaande Eindse hoeve en zal dan ook de oorspronkelijke naam ('*Bi-j Klusse Kerneel*') gaan dragen. De boerderij vormt de kern van een groter zelfvoorzienend ensemble bestaande uit utiliteitsgebouwen voor vee en boerderijdieren, akker, moestuin, weiland en brandkuil. Het verhaal dat hier verteld gaat worden is dat van de voedselproductie. Een educatief project om kennis over de herkomst en productie van onze dagelijkse voedsel voor een jong publiek te illustreren.

Fig. 4. Artist's impression van de peelboerderij in Eijnderhoof. Illustratie: Madeleine Hoste.

Fig. 5. Concept-plattegrond van de inrichting van de omgeving van de peelboerderij. Tekening: Eijnderhoof.

Visie over de mogelijke naam

De landschapstuin bestaat uit zeer diverse maar welgekozen separate onderdelen, maar wil desondanks als geheel één verhaal vertellen, namelijk dat van de zelfvoorzienende voedselproductie rond 1850. Die totaalaanpak vergt ook in de naamgeving een coherent beeld. Dus geen samenraapsel van min of meer willekeurige oude veldnamen, maar namen die met elkaar in samenhang zijn, en vanuit die samenhang een totaalbeeld scheppen dat het uiteindelijke verhaal (n.l. over zelfvoorzienende voedselproductie) versterkt. Hier past dus niet één naam, maar een groepje van namen dat als het ware de verbinding legt tussen de bouwkundige elementen. En deze op zijn beurt koppelt aan een groter verhaal over ontginningen, heide en cultivering dat niet gevisualiseerd kan worden, maar wel rijke context geeft aan het verhaal van gidsen en voor bezoekers.

Naamsvoorstel

De voorgestelde naam wordt derhalve een cluster van namen:

- Het totale gebied: 'De Kamp'.
- De boerderij heet reeds: 'Bi-j Klusse Kerneel'.
- De noordzuid-weg die dit gebied doorsnijdt: 'De Heerdgang'.
- De brandkuil zou ik noemen: 'De Vlasroot' (bij de keuze voor specifiek gebruik) of 'De Wi-er' (meer algemeen).
- De akker gaat dan heten: 'De Hooves'.
- Het weiland krijgt als naam 'De Groos'.

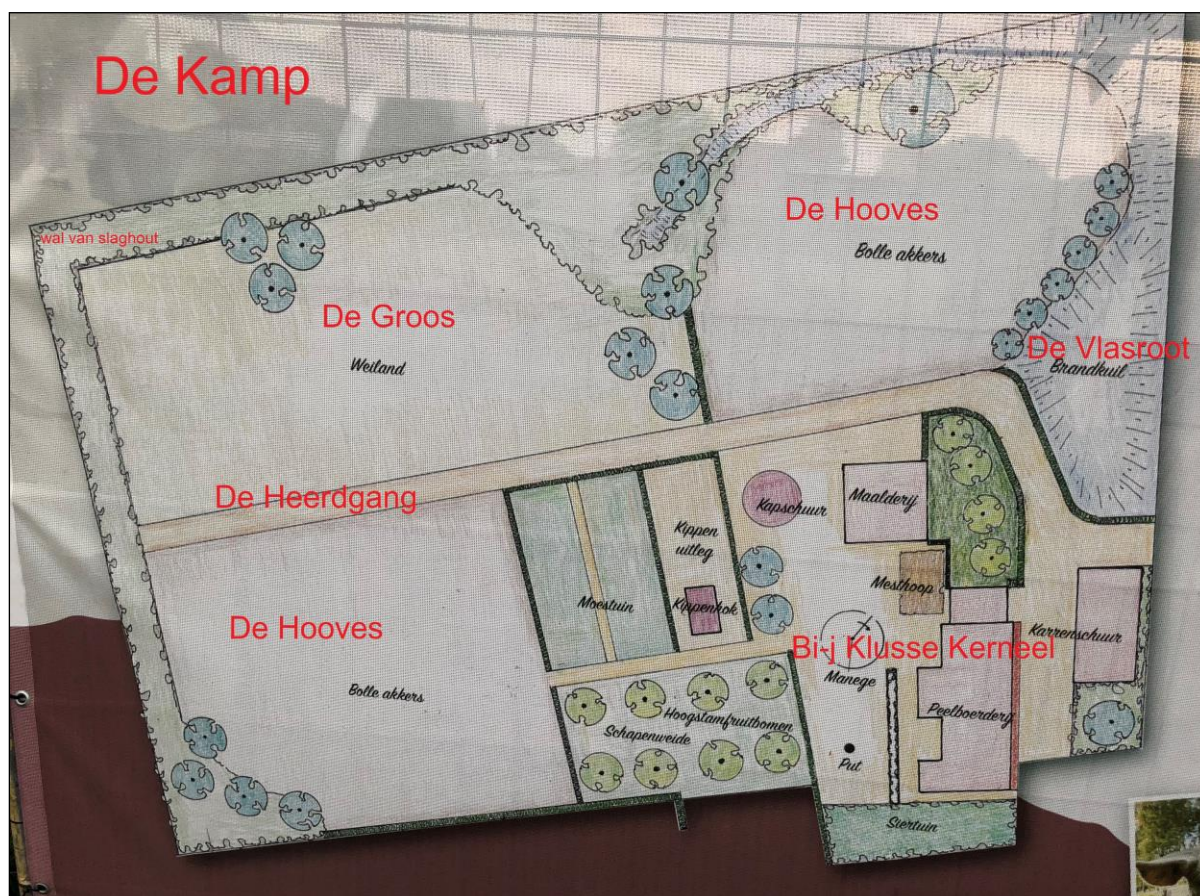

Fig. 6. Voorgestelde naamgeving van de omgeving van de peelboerderij. Tekening: Eijnderhoof. Foto: Alfons Bruekers.

Historische onderbouwing

Een **kamp** was een kleine, ééngezinsontginning in het oude heidegebied. Bestaande uit een boerderij(-tje), erf, akkers, weiland (groos). Dat alles omringd door een houtwal die diende om het vee dat op de heide graasde buiten te houden, en als voorziening van hakhout voor vlechtwerk van wanden en afrasteringen, en brandhout voor de broodbakoven.

Een **heerdgang** (in Nederweert vaker: heerschap) is een veelvoorkomend begrip uit Limburg en Noord-Brabant. Het betekent een cluster van ontginningsboerderijen waarvan de boeren hun heerd (kudde, van herder) gezamenlijk lieten weiden op de gemeenschappelijke heide. In latere eeuwen werd het begrip een administratieve aanduiding voor wijken of gehuchten die vaak nog bestaan tot in onze tijd. Zo traint PSV in Eindhoven op sportcomplex De Herdang en is Tilburg opgedeeld in Haardgangen. Nederweert kende vijf heerdgangen of heerschappen, zoals Boeket, Steir en Heessel.

Vlasroot is een specifieke gebruiksfunctie van een waterkuil en werd gebruikt om het geogste vlas te laten 'rotten' zodat het zich leende voor de verdere bewerking. Hiermee is het rechtstreeks gekoppeld aan een van de ambachten van Eijnderhoof. Dit is overigens niet strijdig met het gebruik als brandkuil; het kunnen gelijktijdige functies zijn.

De Hooves is de oude Nederweertse aanduiding voor kleine, door houtwallen omgeven akkertjes die als een soort bijenraatvorm de oude akkergebieden omringden. Nederweertse toponiemen zoals Hoeven (Nederweert-Eind), Ramshoven (Boeket) e.v.a. herinneren daar nog aan. Ook de dialect-zegswijze '*ich gaon hoove*' (ik ga de tuin ompsitten) is daar van afgeleid.

De Groos is de oude naam voor wat tegenwoordig weiland heet.

Legitimering van de keuze

Het voorgestelde cluster benamingen is gekoppeld aan de fysieke objecten die zijn gepland, legt binnenrelaties met andere activiteiten op Eijnderhoof (zoals brandstof voor de bakoven en vlas voor de wevers), en heeft buitenrelaties met het gebied dat vroeger buiten het museumcomplex lag (de heidevelden). Daarmee is het een consistent en verbindend element in het museumconcept en een basis voor storytelling.

Kanttekeningen

Persoonlijk mis ik in het ensemble een klein bakhuis. Ook dat is een element van zelfvoorzienendheid en voedselproductie.

Overigens zou het aanbeveling verdienen om de geplande akker in twee of drie kleine perceeltjes te verdelen, dan wordt het Hooves-karakter nog meer versterkt. En dan wellicht het akkerareaal iets vergroten en dat van de Groos equivalent verkleinen. Maar dat valt buiten het bestek van dit naamgevingsvoorstel.

In het bestek wordt gesproken over 'Bolle Akkers'. Dat is eigenlijk in de context van een peelboerderij een historische vergissing. Bolle akkers komen alleen maar voor in de middeleeuwse ontginningen, waar door eeuwenlange plaggenmestbewerking de akker langzaam millimeter voor millimeter hoger werd. Dat effect was pas na honderden jaren intensieve beakkering zichtbaar. In het onderhavige uitbreidingsdeel van het museum hebben we het echter over een peelboerderij, dus een laat-19^e-eeuwse ontginning. Daarbij werd nauwelijks (of slechts korte tijd) plaggenmest gebruikt, en deden vanaf 1870 andere bemestingsvormen zoals Perugano en stadshuisvuil (beide aangevoerd via de kanalen) hun intrede. Die hadden geen ophogingseffect. Het begrip bolle akker is dus eigenlijk een wezensvreemd element in dit deel van het museum. En met peelboerderijen heeft het ook geen relatie. Hier zou misschien nog eens naar gekeken kunnen worden.

3.4 Ambachtengebouw

Objectbeschrijving

Het nieuwe ambachtengebouw van Eijnderhoof is geïnspireerd op een nog bestaand gebouw in Weert in dertigerjaren-bouwstijl. Het komt te liggen aan de oostelijke periferie van het museumterrein en zal huisvesting bieden aan een aantal ambachten die nu nog verspreid over het terrein in al dan niet tijdelijke locaties gehuisvest zijn. Met zou het een 'gemeenschapshuis avant-la-lettre' kunnen noemen. Waar zowel ambachtelijke ateliers als kleinere publieksfuncties hun gemeenschappelijke plek moeten krijgen.

Fig. 7. Artist's impression van het ambachtengebouw. Illustratie: Eijnderhoof.

Visie over de mogelijke naam

Het gebouw is niet aan één specifiek beroep of ambacht gekoppeld, maar aan een verzameling of vereniging van activiteiten. Waar zowel praktische activiteiten (demonstraties en opslag) als sociale functies kunnen plaatsvinden. De naam zou dus ook een relatie met begrippen als 'vereniging', 'ontmoeting' en 'opslag' kunnen hebben.

Naamsvoorstel

De voorgestelde naam voor het ambachtengebouw wordt: 'De Gaffel'.

Historische onderbouwing

Een gaffel was vroeger in Weert en Nederweert het clubhuis van de schutterij. Nederweert kende de Oude Schutten en de Jonge Schutten, en hun gaffel of clubhuis lag in de Kerkstraat. Het woord gaffel is afgeleid van (vorkvormige) schietboom, maar ging later over op het schutterslokaal of gebouw als geheel; het werd een huisnaam. In de gaffel werden de schuttersgereedschappen opgeborgen en vonden de schuttersfeesten en andere verenigingsbijeenkomsten plaats.

Legitimering van de keuze

Net als de oude schuttersgaffels in het Weerterland is ook het nieuwe gebouw in Eijnderhoof een object met verenigde activiteiten, algemene voorzieningen, publieks- en opslagfunctie. Niet voor een vereniging van gilden of schutterijen, maar van ambachten (die vroeger trouwens innig met de gilden waren verbonden). En wellicht kan er in de toekomst van Eijnderhoof vanuit dit gebouw ook nog wel een link met daadwerkelijke schuttersactiviteiten

worden gelegd, bijvoorbeeld in de vorm van het plaatsen van een schietboom voor het koning- of keizerschieten (of althans een nabootsing of suggestie daarvan). Het is dus een naamkeuze met een grote rijkheid aan storytelling-vermogen, dat niet alleen naamkundig maar ook praktisch overeenkomt met de gebouwfunctie.

Kanttekeningen

Als daar behoefte aan bestaat, zou ik als alternatief willen aandragen de naam 'De Vuurmolen'. Dit was de officiële naam van een rond 1840 in Nederweert opgericht gebouw waarin de eerste industriële stoommachines (vandaar de naam 'vuurmolen') werden toegepast voor de het malen van granen. De naam symboliseert dus kleinschalige bedrijfsmatige activiteiten en dat is niet strijdig met de gebouwfunctie in Eijnderhoof. Er bestaat sedert enkele jaren een commercieel bedrijfsverzamelgebouw 'De Vuurmolen' op het industrieterrein Nederweert-Panneweg. De naamgeving daarvan is gegrondvest op dezelfde historische onderbouwing. Aangezien Eijnderhoof geen commerciële exploitatie van het ambachtengebouw nastreeft, komen beide initiatieven niet in elkaars vaarwater. Integendeel zelfs, omdat de Vuurmolen in Eijnderhoof de oude ambachten koestert en die van de Panneweg de moderne bedrijfsactiviteiten. Het kan zelfs kansrijk zijn, want wellicht kan er uit de synergetische naamgeving nog wel een samenwerking of sponsoring voortkomen. Hoe dan ook: afstemming en dialoog met het bedrijf van de Panneweg is dan wel een vereiste. De naam 'De Vuurmolen' kan trouwens ook in portefeuille worden gehouden voor de verdere toekomst, als het museum ook nog plannen zou ontwikkelen met een authentieke stoommachine.

4. Samenvatting

Op verzoek van bestuursvoorzitter Peter Willekens van het Limburgs Openluchtmuseum Eijnderhoof is een onderbouwd voorstel geformuleerd voor de naamgeving van een viertal objecten op het museumterrein.

In het voorstel is gezocht naar een combinatie van een cultuurhistorische onderbouwing aan de ene kant en verbindende waardetoevoeging aan het storytelling-concept van het museum aan de andere kant.

Het concrete voorstel voor de vier objecten luidt: 'Het Speelhuijs' voor de kiosk, 'De Locht' voor het entreegebied, 'De Kamp', 'de Heerdgang', 'de Groos', 'de Hooves' en de 'Vlasroot' voor de omgeving van de peelboerderij en tenslotte 'De Gaffel' voor het ambachtengebouw.

Bijlage 1

Historische context van de originele peelboerderij 'Bi-j Klusse Kerneel'

Achter elk huis of boerderij gaat een lange geschiedenis schuil. Die van de 1100 Nederweeter gebouwen die er zo'n honderd jaar geleden waren, staat beschreven in het project 'Tijdmachine Nederweert'. Hier een voorbeeld, over de prachtige boerderijwoning Kruisstraat 41, bij de splitsing met de Baldessenweg in Nederweert- Eind.

De boerderij is een van de jongere stichtingen in Nederweert-Eind. Zij werd gebouwd in of kort voor 1776; in dat jaar werd zij voor het eerst aangeslagen in de gemeentelijke grondbelasting. De bouw vond plaats op een stuk gemeentelijke heidegrond dat Matheus Verstraten in 1764 had aangekocht en ontgonnen. Op de Oostenrijkse Ferrariskaart (die omstreeks 1776-1777 gedateerd wordt) staat de boerderij reeds ingetekend; zij was toen dus nog splinternieuw (zie bijgevoegd plaatje).

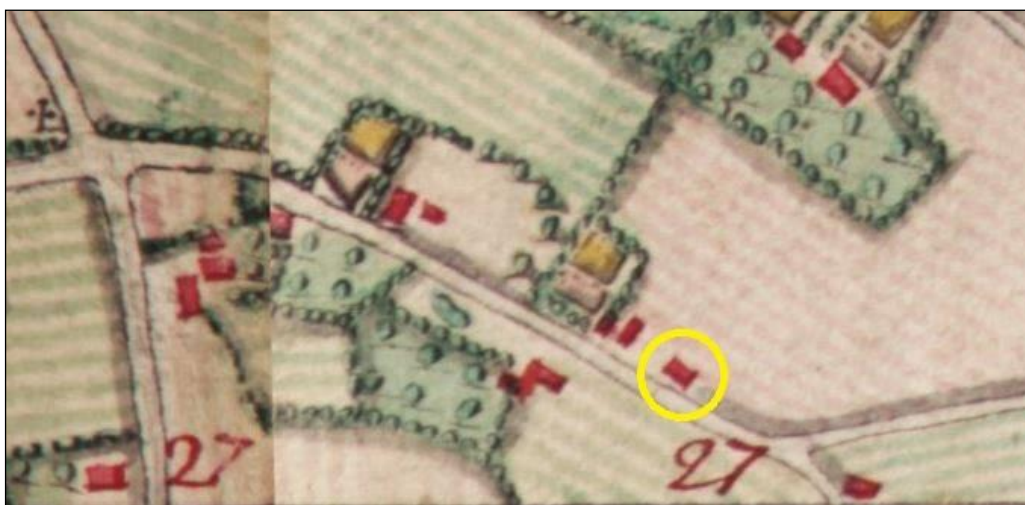

Fig. 8. De pasgebouwde hoeve op de Ferrariskaart, ca. 1777.

De grootte van het grondbezit was vergeleken met andere boerderijen zeer klein: slechts 150 roeden of ruim 3000 m². In 1811 was het bezit een klein beetje toegenomen, tot 200 roeden, waarvoor jaarlijkse 10 stuiver aan grondbelasting moest worden betaald.

Bouwheer en bewoner is Matheus Verstra(e)ten, gehuwd met Catharina Winkers. Zijn zoon en opvolger, Peter Verstraeten, is een weinig vermogend man, die in het bevolkingsregister van 1796 als 'arme' staat ingeschreven en dat label staat voor de allerlaagste sociale klasse. Hij overlijdt in 1804 en is dan nog maar 49 jaar oud, wat ook voor die tijd opvallend jong was. In die tijd is het huis overigens al in twee delen gesplitst, een situatie die tot ongeveer 1870 zal bestaan. Uit 1811 is ook een korte beschrijving van het gebouw bewaard: beide huishelften bezitten elke slechts één deur en één raam. Dat bevestigt enigszins de deplorabele en armoedige staat die al op andere gronden vermoed kon worden. Het zal er geen vetpot zijn geweest.

Dochter Joanna Maria Verstraeten huwte op 22-jarige leeftijd in 1801 met de even oude Jan Koninckx, dienstknecht uit Heijthuijzen. Dit echtpaar wordt eigenaar van de westelijke helft van het huis en sticht er een boerenbedrijfje; in het oostelijke deel is Cornelis van Leent eigenaar en boer. Op latere leeftijd gaat Jan Koninckx zich verhuren als dagloner. In 1844 staan als de eigenaar van de twee helften te boek respectievelijk: Jan Brunas (klompenmaker van beroep) en Pieter Jan Konings (landbouwer). Dezelfde Jan Brunas wordt in later jaren genoemd als riet- en strodekker en is dan gehuwd met Wilhelmina

Thijssen. Bij de introductie van de eerste huisnummering in Nederweert, in 1847, wordt het adres Hulsen 595 resp. 594.

Het gedeelte van Konings gaat tussen 1850 en 1860 over naar Adriaan Houtkamp, die in 1880 (als het gesplitste huis weer één is geworden) daar samenwoont met zijn eega Wilhelmina Verstappen.

In 1889 wordt het boerderijtje betrokken door Jan Mathijs Kluskens, werkman van beroep. Zijn echtgenote is de dienstmeid Geertrudis Konings, met wie hij in 1880 getrouwd is. Zij zal wel een erfgename van de eerdergenoemde Konings-familie zijn geweest. In 1905 verkrijgen zij bouwvergunning voor het veranderen van de schuur en in 1913 wordt er een nieuw bakhuis gebouwd bij de reeds bestaande oven. Jan Mathijs Kluskens komt in 1917 op 62-jarige leeftijd te overlijden. Schoonzoon Cornelis Vaes, gehuwd met Maria P.H. Kluskens, betreft de boerderij in 1923 als gezinshoofd. Zijn bijnaam luidt '*Klusse Kerneel*', naar zijn schoonouders. Het adres is dan Hulsen G60.

In 1960, na het overlijden van Cornelis Vaes, wordt de woning betrokken door Godefridus W. van Riet ('*Frits van Ledjes*'). Het huis heeft bij de nieuwe straatnaamgeving in 1950 het adres Kruisstraat 7 gekregen. In 1984 vindt hernummering plaats en uit die tijd dateert het nog geldende adres Kruisstraat 41.

Fig. 9. De boerderij in 2018 (foto: Google Earth).

De bijnaam van de boerderij zal vanaf ca. 1889 '*Bi-j Klus(se)*' hebben geluid; een aanduiding die minstens tot kort na de Tweede Wereldoorlog in zwang was. Archiefvermeldingen van de oudste boerderijnaam zijn er niet maar áls die er geweest is dan ligt zeer voor de hand dat dit toen '*Verstraote*' is geweest, naar de naam van de stichter omstreeks 1776.

Bronvermelding: Alfons Bruekers, *Tijdmachine Nederweert* (2018).

Bijlage 2

Onderbouwing van de naam 'De Vuurmolen'

Aflevering 121 in de rubriek 'Nederweerts Verleden' in: Weekblad voor Nederweert.

Wind en vuur

De uitvinding van de stoommachine door James Watt lag aan de basis van de Industriële Revolutie. De overgang van wind naar vuur markeerde ook de overgang van traditionele nijverheid naar moderne industrie. De eerste kennismaking van de Nederweertenaren met stoom was rond 1830, toen de stoombootdienst van Maastricht naar Den Bosch dagelijks door het Nederweerder kanaal voer.

Eeuwenlang had Nederweert alleen maar windmolens, watermolens en rosmolens (aangedreven door een ros of paard) gekend. In 1850 probeerde houtzager Coumans om zijn windmolen te moderniseren met een stoommachine, maar dat ging niet door. Twee jaar later introduceerde de Nederweerder ondernemer Jan Mathijs Bruekers wél de eerste stoommachine in Nederweert. Pal op de oever van Kanaal Zuid-Willemsvaart stichtte hij een door stoom aangedreven 'koren-, schors-, en oliemolen'. Dat ging overigens niet bepaald van een leien dakje. De gezamenlijke molenaars van Weert en Nederweert (waar zich toen in totaal 18 koren- en oliemolens bevonden) lieten een krachtige tegenstem horen. Zij richtten een tranentrekkende petitie aan het provinciebestuur. Men vond de stoommachine een bedreiging voor de werkgelegenheid, valse concurrentie, te dicht op de kanaaloever staan en vanwege het explosiegevaar een bedreiging voor de omgeving. Men vreesde dat de bestaande molenaars, en ook de transporteurs van koren en meel, brodeloos zouden worden. Slechts een handjevol inwoners zouden positief zijn over de komst van de stoommachine. Niettemin kwam de stoommolen er. De nieuwgebouwde stoommolen van 8 PK kreeg van de Nederweertenaren al gauw de naam 'De Vuurmolen'. Het was immers het vuur waarmee water tot stoom werd gekookt en waarmee vervolgens de turbine van de molen werd aangedreven. Ongetwijfeld heeft deze innovatie destijds grote indruk gemaakt op de bevolking.

In dezelfde tijd, om precies te zijn in 1859, kreeg de Nederweerder ondernemer Winckels vergunning om op de oevers van diezelfde Zuid-Willemsvaart een grote pannen- en plavuizenbakkerij te stichten. Aan deze keramische industrie dankt het industrieterrein 'Panneweg' haar naam. 'De Vuurmolen' was toen niet meer in bedrijf want al binnen een decennium stopten haar activiteiten. De reden moet gezocht worden in technische problemen. Wel staat vast dat met de komst van de stoommachine van Bruekers een onomkeerbaar proces van industrialisatie was ingezet. In de daarop volgende jaren werden de meeste molens in Nederweert voorzien van stoommachines zodat er ook bij windstilte kon worden gemalen. Nog later deden diesel- en electromotoren hun intrede. Hoewel de stoommolen aan het kanaal ontmanteld werd, bleef de bijbehorende woning 'De Vuurmolen' heten. Bij de kanaalwerkzaamheden rond 1920 werden de laatste resten van de gebouwen afgebroken en verdween ook de naam. Nu ligt op die plek het viaduct van de Randwegbrug. 'De Vuurmolen' wordt in 2017 de naam van het nieuwe bedrijvent centrum aan de Panneweg. De naam herinnert niet alleen aan de historische betekenis van deze locatie maar is ook synoniem voor het 'vuur' of passie van de Nederweerder ondernemers van het eerste uur. Een 'vuur' dat voortleeft tot in de huidige tijd bij de ondernemers van dit bedrijvent centrum.

Alfons Bruekers